

En brokigt blandad bikett

Till Lennart Lundborg 90 år

En brokigt blandad bukett

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland
Detta är nr 18 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7, 302 32 Halmstad
Telefon: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se
Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson
©2021 Kulturmiljö Halland och författarna
Tryck: Bulls Graphics, Halmstad 2021

ISBN 91-85720-67-4

UTSKRIFT 18

En brokigt blandad bukett

Till Lennart Lundborg 90 år

Red. Per Wranning

KULTURMILJÖ
HALLAND

EN DEL AV HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM

Tabula Gratulatoria

ANNELI ADAMSSON, VARBERG | BJÖRN AHNLUND, SLÖINGE | ANDERS ANDERSSON,
KÄLLSJÖ | CHRISTINA ANDERSSON-WIKING, VARBERG | OLOV ANDREASSON, STENINGE
ÅSA AXBERG, TRÄSLÖVSLÄGE | HANS BERGFEST, FALKENBERG
EVA BERNTSSON MELIN, VARBERG | LENA BJUGGNER, LAHOLM | MONICA BÜLOW BJÖRK,
TYLÖSAND | MARIA BONDE, GLOMMEN | DANIEL BORGMAN, HALMSTAD
LENNART CARLIE, HÄSSLEHOLM | JONAS CARLSSON, HALMSTAD | PÅR CONNELID,
VARBERG | JOHAN DAHNBERG, FALKENBERG | LISBETH ELIASSON, FLENINGE
PETRA ERIKSSON, FALKENBERG | MARIANNE FOGHAMMAR, LIDINGÖ | MATS FOLKESSON,
HEBERG | TINA FORS, UPPSALA | JOAKIM GOLDHAHN, ADELAIDE | ANN-SOFIE GRÄSLUND,
UPPSALA | BO GRÄSLUND, UPPSALA | CHRISTER GUSTAFSSON, HÖGANÄS
STEFAN GUSTAFSSON, HALMSTAD | PATRIK HALLBERG, GULLBRANDSTORP
CURRY HEIMANN, GÖTEBORG | HANS HELANDER, HALMSTAD | KERSTIN HULTIN,
HALMSTAD | ANDERS HÅKANSSON, GLOMMEN | LEIF HÄGGSTRÖM, FOTSKÄL
MAGNUS JENSNER, LIMHAMN | ANDREAS JOHANSSON, OKOME | OLA KADEFORS,
HALMSTAD | STEFAN KEJLBERG, HALMSTAD | BRITT-MARIE LENNARTSSON, VARBERG
EVELINA LINDBLOM, HALMSTAD | INGA LINDÉN, GETINGE | LARS LUNDQVIST, VISBY
SVEN LUNDSTRÖM, TRELLEBORG | MARIANNE LÖNN, JÖRLANDA
BETTY-ANN MUNKENBERG, LINDOME | MATS NILSSON, STENINGE | JENNY NORD,
HÖGANÄS | LENNART NORDQVIST, LAXVIK | LINN NORDVALL, GÖTEBORG | CARL PERSSON,
HALMSTAD | BJÖRN PETERSEN, HALMSTAD | JOHANNA PETERSSON, HALMSTAD
WIVI-ANN REIT, GÖTEBORG | CAMILLA ROSBERG, FALKENBERG | CHRISTINA ROSÉN,
MORJHULT | ERIK ROSENGREN, LAHOLM | LOTTA SANDBERG, HALMSTAD
CHARLOTTE SKEPPSTEDT, ÄNGELHOLM | LENA SOMMESTAD, UPPSALA | JÖRGEN STREIFFERT,
KUNGSBACKA | BO STRÖMBERG, HALMSTAD | JAN SVENSSON, FALKENBERG | FIA TEGNHED,
STENINGE | STINA TEGNHED, STENINGE | CLAS TOLLIN, STOCKHOLM
CHRISTINA TORELD, FJÄLLBACKA | GUSTAF TROTZIG, STOCKHOLM | BENGT WESTERGAARD,
MÖLNDAL | PABLO WIKING-FARIA, VARBERG | PER WRANNING, FALKENBERG
ANNA VUJIN, HALMSTAD | GISELA ÄNGEBY, FJÄRÅS

Innehåll

Tabula Gratulatoria 4

PER WRANNING:

Förord 7

LARS LUNDQVIST:

Lennart Harald Valdemar Lundborg från Linköping 9

PÅR CONNELID:

Längs Tjolöholms stigar 13

LEIF HÄGGSTRÖM:

Säljägare i Gröninge 34

BO GRÄSLUND:

Gullnar tǫflur i Vǫluspá och folkvandringstidens guldbrakteater 45

CLAS TOLLIN:

Lantmätaren Johan Söderling och den geometriska jordeboken M2 50

ERIK ROSENGREN OCH LENA BJUGGNER:

Det gyllene spännet från Munkagård i Ysby socken – insulärt, profant och skandinaviskt 66

MATS FOLKESSON:

Bemannade fyrplatser i Hallands län 70

GISELA ÄNGEBY:

I synliga skepp begravdes bronsålderns rituella specialister 90

BO STRÖMBERG:

Arkeologi – ”en framåtsyftande forskningsprocess för kunskapsuppbyggnad” 105

MONICA BJÖRCK BÜLOW:

Bildminnen 116

SVEN LUNDSTRÖM:

Från Hanhals till Hasslöv på bildningsresa 118

JOAKIM GOLDHAHN:

Bohuslänska vingslag – en essä om Carl Georg Brunius, hållristaren
från Tanum 122

CHRISTER GUSTAFSSON:

Hallandsmodellen 138

PER WRANNING:

Kung Ise och T. J. Arne – ett snart hundraårigt frågetecken rätas ut 152

CARL PERSSON:

Gettersö i Bolmen – en gropkeramisk boplats i Lagans vattensystem 166

ÅSA AXBERG:

Oscar Ohlson – en Hallandsmålare 179

JOHAN DAHNBERG:

Lennart Lundborg – den vandrande folkbildaren 182

STINA TEGNHED OCH ÅDEL VESTBÖ-FRANZÉN:

I gravhögarnas landskap 184

Författarpresentation 218

CHRISTER GUSTAFSSON

Hallandsmodellen

– en modell för anpassad
och kreativ återanvändning av
kulturmiljöer för regional hållbar utveckling

”Man får vara nöjd med om man under sin karriär som antikvarie kan rädda åtminstone en rivningshotad kulturhistoriskt särskilt värdefull byggnad per decennium.”

Ett av min första minnen av Lennart Lundborg är när han under 1980-talet berättade om ett ovanligt svårt ärende i Varberg. Lennart var nu mycket nöjd och glad. Som länsantikvarie hade han precis lyckats rädda en sådan särskilt värdefull byggnad från rivning.

Bevarande av kulturmiljöer

Kulturmiljövården hade länge arbetat i motvind, men under 1980-talet kunde man ana en mer positiv framtid för bevarandefrågor. Kulturvården hade fått en starkare juridisk ställning med förutom en ny Plan- och Bygglag (PBL)¹ även en ny Naturresurslag (NRL).² PBL innebar ett generellt varsamhetskrav vid all bygglovshantering, men även särskilda nyinrättade skydd för kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Med NRL (som senare har ersatts av Miljöbalken) kunde man skydda sammanhängande kulturmiljöer i *riksintresseområden*. Även detta var en nyhet. Strax därefter uppdaterades även det lagliga skyddet av fornlämningar, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen, skydd mot utförelse av vissa äldre kulturföremål, återlämnande av kulturföremål m m då en ny Kulturmiljölög (KML) trädde i kraft.³

1 Plan- och Bygglag 1987:10

2 Naturresurslag 1987:12

3 Kulturmiljölög 1998:950

Ett annat tidigt minne av Lennart är när vi reser runt i Halland och studerar förslag till kulturmiljöer som var aktuella att skyddas i enlighet med NRL. Särskilt minns jag när vi besökte ett ödehus i Laholms kommun där ett ostämt piano hade lämnats kvar. Lennart var inte sen att sätta igång att spela på det och drog av några jazzlåtar.

Vid denna tid pågick arbeten med att ta fram *kommunala kulturmiljövårdsprogram* för samtliga kommuner i Halland. En särskild samhällssektor för kulturmiljövård hade etablerats och som i allt högre grad höll på att professionaliseras, till exempel genom länsantikvariereformen 1976. Metoder för kulturhistorisk värdering utvecklades (Unnerbäck, 2002). Antikvarier kom att bli mer accepterade av ett omgivande planerings-samhälle som experter, ofta då i rollen att förhindra och säga nej till förändringar av byggnader och landskap.

Hallandsmodellen – byggkonsortium och modell för Europa

För snart 30 år sedan reste Lennart Lundborg och jag till en konferens i Värmland. Det som skedde där kom att bli starten för det omfattande och framgångsrika projektet Hallandsmodellen. I det utbildades arbetslösa byggnadsarbetare eller bygglärlingar i äldre byggnadstekniker som de sedan praktiserade vid restaureringen av kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

I detta kapitel avser jag att skissa en bild av hur Hallandsmodellen först fungerade i Halland och därefter i Östersjöregionen för att därefter utvecklas till en modell och förebild för anpassad återanvändning av kulturmiljöer i tider av cirkulärekonomi och hållbar utveckling, för resiliens och transformation samt för kreativa näringar och regionala innovationsstrategier för smart specialisering. Kapitlet är baserat på tidigare texter, inte minst den bok som gavs ut i samband med tioårsjubileet av Hallandsmodellen (Gustafsson (red), 2003) och på min doktorsavhandling (Gustafsson, 2009).

Konferens i Värmland

8 februari 1993 träffades representanter för Länsarbetsnämnden, Länsstyrelsen i Hallands län, Hallands läns museer samt byggmarknadens fack och arbetsgivare vid en konferens i Borgvik i Värmland (Gustafsson, 2009). Arrangörer var Arbetsmarknadsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet och parterna på byggmarknaden. Sverige genomgick i början av 1990-talet en av dess värsta finansiella kriser under seklet i fredstider. Arbetslösheten sköt i höjden, inte minst inom byggindustrin då de flesta byggprojekten i landet avstannats eller skjutits upp.

Syftet med konferensen var att skapa nätverk och få till stånd nya samarbeten mellan byggbransch, arbetsmarknadsmyndigheter och kulturmiljövårdssektorn. Regeringen hade vid denna tidpunkt inrättat ett stimulanspaket, där särskilda medel var avsatta för att arbetslösa byggnadsarbetare skulle kunna medverka vid byggnadsvårdsprojekt.

Konferensen räknas som startpunkten på det som skulle bli Hallandsmodellen. Un-

der konferensen presenterades en rapport över ett fyrtiotal kulturhistoriskt värdefulla byggnader som var lämpliga att vårdas genom beredskapsarbeten (Gustafsson, 1993). Urvalet baserades på de kommunala kulturmiljövårdsprogram respektive bevarandepplaner som hade tagits fram några år tidigare.

Återhämtning och omställning

Med rapporten kunde de halländska kollegorna redan veckan efter konferensen inleda arbetet med att finna lämpliga objekt för restaureringsinsatser. En styrgrupp för samarbetet bildades mer eller mindre omgående. I den första ingick Roger Holm

Kallbadhuset i Varberg före och efter restaurering. Genom Hallandsmodellen fick anläggningen tillbaka sin forna prakt. Foto: Christer Gustafsson.

(Länsarbetsnämnden), Mats Folkesson (Länsstyrelsen), Lasse Andersson (Byggnadsarbetareförbundet) Jan-Eric Jönsson (Byggmästareföreningen) och Christer Gustafsson (Hallands länsmuseum).

Många betraktade Hallandsmodellen enbart som ett arbetsmarknadsprojekt. För andra var den ett byggnadsvårdsprojekt. När samarbetet var i sina glansdagar så var det flera som associerade det mer eller mindre som ett företag, ett regionalt byggkonsortium. Arbetsmarknadsmyndigheten var den största finansören, och för dem var det viktigt att bevara befintliga och skapa nya jobb. Det kunde ske genom att hitta projekt utan undanträngningseffekter där arbetslösa byggnadsarbetare kunde anställas eller ges utbildning under en längre tid. För parterna på byggmarknaden var det viktigt att ge byggnadsarbetarna och de inblandade företagen erfarenheter från ombyggnad och restaureringsarbeten. För kulturvården gavs helt nya möjligheter med den omfattande finansieringen samt nya erfarenheter från strategiska beslutsprocesser på kommunal och regional nivå.

Av avgörande betydelse för det framgångsrika samarbetet som skulle följa var att initialt definiera en målformulering som alla medverkande kunde ställa sig bakom och därmed undvika målkonflikter. Hallandsmodellens motto kom att formuleras som:

- Rädda jobben
- Rädda hantverket
- Rädda husen.

En lista över omkring 100 kulturhistoriskt värdefulla byggnader låg till grund för val av vårdinsatser. Dessa hittades i de kommunala KMV-programmen eller hade föreslagits av kommuner eller lokala hembygdsföreningar. Idén var att etablera ett större projekt i norra delen av regionen och ett i den södra. När väl de fanns på plats med byggbodar etc. kunde mindre byggnadsvårdsprojekt dessutom startas i dess närhet.

Med tiden kom allt fler värden än de rent kulturhistoriska att beaktas i val av de olika restaureringsprojekten (Gustafsson, 2009; Ferilli et al., 2019, Ripp, 2021). Andra viktiga urvalskriterier, förutom byggnadens kulturhistoriska värden, var vilken verksamhet som skulle bedrivas i de upprustade lokalerna, vilken typ av arbete (måleri, betong, timmer etc.) som ingick i restaureringen och hur situationen på arbetsmarknaden såg ut för dem för tillfället. Till detta kom hur lång tid en restaurering skulle ta och när den kunde inledas samt finansieringsfrågan.

En hel ny planeringsmetod utvecklades. Det var viktigt att undvika flaskhalsproblem. Men viktigare var att utveckla en förhandlingsmodell som tydliggjorde och respekterade de olika inblandades uppdrag, värdesystem, resurser och lagstiftning. De medverkande fick lämna sina kanske mer trygga och bekväma vardagsarbeten inom sin sektor för att istället ingå i en *Trading Zone* (Gustafsson, 2009) där parter kan mötas och komma överens, utan att dela alla värderingar eller ens kunna tala ett gemensamt språk.

Prioriteringen försköts allt mer mot vilka verksamheter som skulle bedrivas i de upprustade lokalerna och hur dessa aktiviteter kunde bidra till hållbar utveckling och regi-

Den omfattande restaureringen av corps-de-logiet på Rossareds säteri gav jobb till 140 byggnadsarbetare samtidigt som de utbildades i traditionella byggmetoder. Foto: Christer Gustafsson.

onal tillväxt. Att lokalerna skulle vara tillgängliga för allmänheten efter restaurering var en annan utgångspunkt. Övergripande syfte för Hallandsmodellen som helhet var hur de olika projekten kunde bidra till att Halland kunde förbereda sig för återhämtning och omställning efter 1990-talets recession.

Inom Hallandsmodellen restaurerades årligen i genomsnitt tio kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Närmare hundra arbetslösa byggnadsarbetare eller lärlingar var sysselsatta dagligen i projektet (Gustafsson 1996a). Till dem kom alla projektörer, konsulter, antikvarier, lärare, arbetsförmedlare, samhällsplanerare, materialleverantörer och -tillverkare vilket innebar att det var betydligt fler som varje dag var engagerade i det regionala samarbetet.

Flera större projekt genomfördes, till exempel Rossared säteri, Nidingens fyrar och Tjolöholm i Kungsbacka kommun; Kallbadhuset och Grimetons radiotorn i Varbergs kommun; Tullbron i Falkenbergs kommun; Konstnärsbyn Rydöbruk i Hylte kommun; Gula villan, Harplinge väderkvarn och Slottsmöllans industrier i Halmstads kommun samt Ifverströmska gården i Laholms kommun.

Hallandsmodellen och kreativa näringar

Hallandsmodellen inföll sig i en tid när Sverige gick från ett industrisamhälle till ett post-industriellt. Flera fabriksbyggnader hade tömts på sina verksamheter och sitt inne-

håll. Flera projekt inom Hallandsmodellen syftade till att restaurera kulturhistoriskt värdefulla byggnader som kunde återanvändas för det som vi numera kallar kreativa näringar. En bärande idé var att om staten genom Länsarbetsnämnden och Länsstyrelsen tog stora delar av renoveringskostnaderna, kunde hyreskostnaderna hållas nere för de inflyttade hyresgästerna. Det skapade förutsättningar för att en anpassad återanvändning av de upprustade byggnaderna strategiskt kunde planeras. Samfinansieringar möjliggjorde för ekonomiskt svagare, men innehållsmässigt viktiga, verksamheter inom till exempel kultursektorn och kreativa näringar kunde flytta in i attraktiva lokaler till en jämförelsevis lägre kostnad.

Kronobränneriet i Halmstad var ett tidigt exempel där ett mindre kluster av företag inom kreativa näringar tillsammans med en konstutbildning flyttade in efter restaurering genom Hallandsmodellen. Relationen mellan kultur – kreativitet – innovation var särskilt intressant för att skapa förutsättningar för regional tillväxt. Efter Kronobränneriet följde flera exempel på satsningar inom kultur och kreativa näringar: den ovan nämnda Konstnärbyn i Rydöbruk, Laholms teater, museer på Onsala, Hamnmagasinet i Varberg, Biograf Olympia i Falkenberg samt Fattighuset i Halmstad. Hallandsmodellen gav under en dryg tioårsperiod jobb till fler än 1 100 byggnadsarbe-

*Kronobränneriet i Halmstad blev efter restaureringen ett kluster av företag inom kreativa näringar.
Foto: Christer Gustafsson.*

tare och bygglärlingar (Gustafsson 2009). Det motsvarade nästan en tredjedel av alla byggnadsarbetare i regionen. Ytterligare över 300 nya jobb skapades dessutom i ofta nya verksamheter som startades i de 100 bevarade och restaurerade byggnaderna i Halland.

Hallandsmodellen på export

I samband med Sveriges medlemskap i EU 1995 kom Hallandsmodellen första gången att uppmärksammas internationellt (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 1996). Hallandsmodellen ingick i officiella presentationer som gjordes vid olika tillfällen i samband med Sveriges inträde i EU.

1997 beslöt svenska Regeringen att bidra med 25 miljoner kronor från den så kallade Östersjömiljarden till projektet Hallandsmodellen i Olsztyn (Gustafsson, 2000). Beslutet hade föregåtts av förhandlingar direkt mellan statsminister Göran Persson och den polske premiärministern. Polackerna såg inte projektet i första hand som ett medel för bevarande av äldre byggnader. Istället betonade man vikten av det för regional utveckling, skapa balans i landet genom nya aktiviteter i områden med ekonomisk tillbaka-

Polsk delegation besöker Grindstugan på Tjolöholm. Hallandsmodellen var det första projekt som kom att finansieras av Regeringens så kallade Östersjömiljard. Ambitionen var att genom kunskaps- och erfarenhetsutbyten "exportera" den sektorsöverskridande samarbetsmetoden till Polen. Foto: Christer Gustafsson.

Hallandsmodellen i Olsztyn. Till den pampiga preussiska villan från början av 1900-talet flyttades naturmuseet och blev ett regionalt ekologiskt centrum. Foto: Christer Gustafsson.

gång och därmed kanske förhindra flytten av yngre välutbildade från landsbygden till storstadsregionerna.

Tre byggnader restaurerades i Polen. Ett jugendpalats kom att bli ett regionalt naturmuseum och länets ekologiska centrum. Ett bostadshus i de gamla judiska kvarteren restaurerades till ett regionalt Östersjöcentrum för samarbeten mellan flertalet organisationer. I den lilla staden Olsztyn restaurerades det medeltida slottets källare till sin gotiska prakt. Genom projektet skrotades ett miljöförstörande koluppvärmningsaggregat som ersattes med fjärrvärme.

1999 arrangerades en handfull seminarier på temat Kulturarv och regional utveckling i Polen på uppdrag från Utrikesdepartementet (Gustafsson, 2004). 2000 genomfördes ytterligare fem i de baltiska länderna som följdes med ytterligare seminarier åren efter, bland annat i Budapest. Ett genomfördes tillsammans med ryska kulturministeriet i Moskva. Resultatet av det blev bland annat att ryska regeringen 2002 anslag 1 miljon dollar till restaureringsarbeten vid katedralen i Kaliningrad. Det var första gången som Kaliningrad erhöll sådana bidrag från federal nivå. Av intresse är att den ryska regeringen därmed anslag medel för att rädda preussiskt och protestantiskt kulturarv. 2003 arrangerades ett liknande seminarium hos den ryske ombudsmannen för mänskliga rättigheter.

Genom BALCON-projektet finansierades över 30 restaureringsprojekt i enlighet med Hallandsmodellens metoder. Flera av dem i Łódź eller Zgierz. Här äldre bostadshus i Zgierz som efter restaurering blev ett byggnadsvårdscentrum. Foto: Christer Gustafsson.

Hallandsdeklarationen

1999 arrangerades den internationella konferensen *Restrade* i Halmstad (Gustafsson (red.), 1999). Ämnet för konferensen var hur byggnadsvård kan fungera som motor för regional strategisk utveckling och på vilket sätt EU:s strukturfonder kan medverka till finansiering av restaureringar. Ordförande för konferensen var förre inrikesministern m m, ambassadör Bengt KÅ Johansson, som vid den tidpunkten även var ordförande för Riksantikvarieämbetets styrelse. De som var med och arbetade med konferensen minns fortfarande när Lennart Lundborg generöst bjöd hem samtliga på en bit mat och efterföljande visning av ljusbilder.

Konferensen avslutades med att deltagande enhälligt antog ”Hallandsdeklarationen”. I denna sägs bland annat att det är viktigt att de nya strukturfonderna är tillgängliga för restaureringar av kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Deklarationen sändes därefter till EU Kommissionen och till samtliga regeringar i EU:s medlemsländer.

2001 inleddes projektet Kompetenshöjning av regionala och lokala kulturarvsförvaltningar i Polen, Litauen och Kaliningrad (Ryssland) (Gustafsson (red.), 2004; Gustafsson, 2004). Även det finansierades genom Östersjömiljarden. Målgrupp var

regionala politiker och chefstjänstemän i totalt åtta regioner. Projektet syftade till att förbereda kulturmiljövården i länderna inför EU:s utvidgning och särskilt betonades regionala sektorsövergripande samarbeten. Dessa förmodades få en betydande roll i arbetet med EU:s regionala sammanhållningspolitik. Målsättningen var att finansiera restaureringarna med lokala, regionala eller nationella medel som eventuellt kommer att växlas upp med EU-medel. 2003 presenterades en regional/lokal medfinansiering i de medverkande regionerna på totalt närmare 190 miljoner SEK. Ytterligare drygt trettio byggnader restaurerades enligt Hallandsmodellens principer i Polen och Litauen. Till detta kan läggas de 1,8 miljarder SEK som ett franskt företag investerade i restaureringen av ett större industrikomplex i Lodz.

Halländsk modell – modell för Europa

Vid FN:s stora konferens i Johannesburg 2002 (då man skulle anta Kyoto-avtalet) presenterades Hallandsmodellen och dess verksamheter i Östersjön som ett av de 100 projekt i världen som lyckats bäst med *linking the green agenda to the brown*, d v s det som vi idag ofta benämner som hållbar stadsutveckling (Allen och You, 2002).

2004 avslutades Hallandsmodellen i Halland med restaureringen av *Kran 2* på Tullkammarkajen i Halmstads hamn. Men det internationella intresset för det sektorsövergripande och flerproblem-orienterade samarbetet kvarstod. Under finanskrisen 2008 var Island och Ungern två av de första länderna som drabbades. Islands socialminister arrangerade ett möte vilket resulterade i restaureringen av en byggnad i enlighet med Hallandsmodellens metoder. I det ungerska parlamentet i Budapest arrangerade socialministern ett heldagsseminarium för att starta Hallandsmodellen i Ungern. Något överraskande visade det sig att efter seminarierna i Budapest sju år tidigare hade en av deltagarna på privat initiativ startat ”Hallandsmodellsprojekt” i Slovakien.

2012 arrangerades flera seminarier i New Delhi tillsammans med indiska kulturministeriet, ICOMOS India, myndigheter, universitetet, fonder, organisationer m fl för att undersöka möjligheterna att etablera liknande projekt som Hallandsmodellen i Indien. Liknande seminarier genomfördes även på flera håll i Kina liksom i Costa Rica.

Hallandsmodellen inspirerade till italienska satsningar på kulturvård som drivkraft för regional utveckling i *distretti culturali* (Barbetta, Camemelli, Della Torre, 2013). Modellen finns även med i bakgrunden till vad som benämns *upstream model* i en större studie av kulturarvets ekonomiska betydelse för Europa (CHCFE Consortium, 2015).

Erfarenheterna från Hallandsmodellen har även tagits tillvara i EU:s forskningsstrategi för kulturarv i ramprogrammet Horizon 2020 (Brandt-Grau, A. et al., 2015). Här var det framför allt möjligheterna av att studera hur kulturvård kan fungera som drivkraft för regional utveckling som var i fokus. I det europeiska forskningsprojektet *RURITAGE – Heritage for Rural Regeneration* – lyfts Hallandsmodellen fram som en förebild (*Role Model*) för Europa (<https://www.ruritage.eu/>). Även inom *CLIC – Circular models Levaraing Investments in Cultrual Heritage adaptive reuse*

(<https://www.clicproject.eu/>) lyfts Hallandsmodellen fram som ett *best-practice* projekt. Hallandsmodellen har även studerats i flera doktorsavhandlingar, nu senast i Matthias Ripp's *A Meta-model for Heritage-based Urban Development* (Ripp, 2021).

Slutsatser

Inom Hallandsmodellen betraktade vi det sektorsövergripande samarbetet ofta som en föregångare. Lite kaxigt brukade vi internt säga att vi var fem år före vår tid. Men det tog faktiskt över 20 år innan Regeringen 2014 fattade beslut om nya nationella kulturmiljömål (Regeringens prop. 2012/13:96) där det första lyder: "ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas". Det innebär att kulturvård inte längre enbart handlar om bevarande, utan även om hur kulturmiljöer kan användas och bidra till samhällets utveckling. Precis så som vi arbetade inom Hallandsmodellen.

Under de snart trettio år som passerat sedan vi åkte till Borgvik har kulturvården gått igenom en rad förändringar och är idag en del av det övergripande arbetet med ett hållbart samhälle. Vi skulle kunna betrakta det som en utveckling i tre faser som även sammanfattar Hallandsmodellen: Kulturvård 1.0 handlar om att bevara och skydda ett urval kulturhistoriskt värdefulla byggnader genom lagstiftning och i fysisk planering (Gustafsson, 2019). Kulturvård 2.0 handlar om att vårda och restaurera de skyddade byggnaderna och kulturmiljöerna. Kulturvård 3.0 handlar slutligen om att börja använda byggnaderna på ett sätt som kan bidra till hållbar utveckling.

Kulturvård 3.0 innebär att stärka strategiska samarbeten över sektorsgränser. Det finns behov av en gemensam helhetssyn för att bryta stuprörstänkande och öppna upp för framgångsrika samarbeten. Idag fungerar kanske FN:s hållbara utvecklingsmål och Parisavtalet som gemensamma målbilder på global nivå och regionala utvecklingsstrategier på motsvarande sätt på regional nivå (United Nations, 2015; European Commission, 2014).

I Hallandsmodellen tog vi utgångspunkt i relationen *bevarande – anpassad återanvändning – hållbar utveckling*. Vi utgick från hur man kunde planera och genomföra projekt där kulturmiljöer kunde fungera som en drivkraft för en inkluderande, hållbar och innovationsdriven utveckling. I sådana sammanhang gjordes inte prioritering av investeringar i kulturvård snävt sektorsavgränsade och enbart utifrån en byggnads eller en kulturmiljös kulturvården – utan tvärt om i breda samarbeten med andra aktörer och med en övergripande gemensam målbild.

I Hallandsmodellen, liksom i Kulturvård 3.0, betraktades inte kulturvård som antikvariska överkostnader – utan tvärtom som investeringar. Dessa förväntades leda till framtida avkastningar i form av sociala, miljömässiga och ekonomiska synergieffekter för hela samhället. Det innebär att kulturvård kan förstås som *bidragsgivare till* hållbar utveckling. Kulturvårdens *relevans* för hela samhället kan därmed användas

som utgångspunkter för att planera prioriteringar för kulturvård.

Genom Hallandsmodellen fick vi, och Lennart Lundborg, vara med om en fantastisk resa för kulturvården. I ett brett samarbete med arbetsmarknadsmyndigheter, byggbransch, kommuner, fastighetsägare med flera lyckades vi rädda betydligt fler än en kulturhistoriskt värdefull byggnad per decennium. Mer eller mindre 100 byggnader bara i Halland. Ytterligare närmare fyrtio i andra länder. Flera av dem hade varit rivna idag utan det omfattande projektet. Men kanske viktigare: det innebar en konkret inblick i hur man kan bryta stuprörstänkande och istället arbeta utifrån en gemensam helhetssyn och låta kulturvården visa vägen mot ett hållbart samhälle.

Christer Gustafsson är professor i kulturvård vid Uppsala universitet sedan 2013. Utbildade sig till bebyggelseantikvarie vid Göteborgs universitet 1981–84. Doktorerade i miljövetenskap vid Chalmers tekniska högskola 2009. Landsantikvarie i Halland 2005–2012. Idag är han invald i ICOMOS Advisory Committee och är generalsekreterare för ICOMOS International Scientific Committee on Economics of Conservation. Sedan Sverige gick med i EU 1995 har han haft flera uppdrag från EU, bland annat med som medförfattare till forsknings- och innovationsstrategin för kulturarv inom ramprogrammet Horizon 2020. Han har även medverkat till att ta fram beslutsunderlag för att inrätta en europeisk särskild mångmiljardsatsning på kreativa näringar och innovation (EIT KIC Culture and Creativity).

Referenser

- Allen, A. och You, N. (2002) *Sustainable Urbanisation. Bridging the Green Agenda to the Brown*. UN - Habitat. University College London.
- Barbetta, G.P., Cammelli, M. och Della Torre, S. (2013) *Distretti cultruli: dalla teoria alla pratica*. Milano. ISBN-13 978-8815239617.
- Brandt-Grau, A., Busquin, P., Clausse, G., Gustafsson, C., Kolar, J., Lazzaro, E., Smith, B., Spek, T., Thurley, S. & Tufano, F. (2015). *Getting cultural heritage to work for Europe - H2020 Expert Group in Cultural heritage*. Brussels: European Commission.
- CHCFE Consortium (2015). *Cultural Heritage counts for Europe*. <http://www.europanostra.org/our-work/policy/cultural-heritage-counts-europe/>
- European Commission (2014). *National/Regional Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3). Cohesion Policy 2014–2020*.
- European Foundation for the Improvement of living and Working Conditions (1996) *Innovation for the Improvement of the Urban Environment*. Dublin.
- Ferilli, G., Gustafsson, C. & Sacco, P. L. (2017). Cognitive Keynesianism: Heritage conservation as a platform structural anti-cyclic policy. The case of Halland Region, Sweden. *Journal of Cultural Heritage* 27(2017), s. 10–19.

- Ferilli, G., Gustafsson, C., Buscema, M. & Sacco, P. L. (2019). The complex dynamic evolution of cultural vibrancy in the Region of Halland, Sweden. *International Regional Science Review*, May 2019, s. 1–44.
- Gustafsson, C. (1993) *Byggnadsvårdsobjekt i Halland. Förslag till beredskapsarbeten m m .* Meddelande / Länsstyrelsen i Hallands län 1993:3.
- Gustafsson, C. (1996) Byggnadsvård som regionalpolitiskt instrument. Göteborgs Universitet.
- Gustafsson, C. (red) (1999) *Restrade - Building Conservation and Labour Market Policy Working Together as a Driving Force for Regional Development.* Book of Proceedings, Halmstad: Landsantikvarien, Hallands läns museer.
- Gustafsson, C. (2000) Pilotprojektet Hallandsmodellen i Olsztyn. Halmstad. Landsantikvarien, Hallands läns museer.
- Gustafsson, C. (red) (2003) Tio år med Hallandsmodellen. Halmstad. Hallands läns museer.
- Gustafsson, C. (red) (2004) Balcon Halmstad. Hallands läns museer.
- Gustafsson, C. (2004) Kompetenshöjning av kulturarvsförvaltningar på regional och lokal förvaltningsnivå i Polen, Litauen och Kaliningrad (Ryssland). Halmstad. Hallands läns museer.
- Gustafsson, C. (2009). *The Halland Model – A Trading Zone for Building Conservation in Concert with Labour Market Policy and the Construction Industry, Aiming at Regional Sustainable Development.* Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Gustafsson, C. (2019). *Conservation 3.0 – Cultural Heritage as a Driver for Regional Growth.* I: SCIRESit Vol 9. Issus 1 (2019) s. 21–32.
- Fairclough, G. (2008). New heritage, an introductory essay – people, landscape and change. In G.
- Fairclough, R. Harrison, J. Shofield, & J. H. Jameson (Eds.), *The heritage reader* (pp. 297–312). Abingdon: Routledge.
- Fairclough, G. (2008). New heritage, an introductory essay – people, landscape and change. In G.
- Fairclough, R. Harrison, J. Shofield, & J. H. Jameson (Eds.), *The heritage reader* (pp. 297–312). Abingdon: Routledge.
- Gustafsson, C. (2009). *The Halland Model – A Trading Zone for Building Conservation in Concert with Labour Market Policy and the Construction Industry, Aiming at Regional Sustainable Development.* Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Gustafsson, C. & Lazzaro, E. (2017). *Expert analysis of the Thematic Area of Culture, Cultural Heritage and Creative Industries to EIT's Strategic Innovation Agenda.* Budapest, Hungary: European Institute of Innovation and Technology, European Union.
- Gustafsson, C. & Mellar, B (2018). *Research for CULT Committee – Best practices in sustainable management and safeguarding of cultural heritage in the EU.* Brussels: European Parliament, Policy department for Structural and Cohesion Policies.
- Licciardi, G. & Amirtahmasebi, R. (red.) (2012). *The economics of uniqueness: investing in historic city cores and cultural heritage assets for sustainable development.* Washington D.C.: The World Bank.
- Regeringens proposition 2012/2013:96. *Kulturmiljöns mångfald.* Stockholm: Regeringen.
- Ripp M. (2021) *A Meta-model for Heritage-based Urban Development.* Brandenburgische Technische Universität Cottbus-Senftenberg.

United Nations (2015). Sustainable Development Goals. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

Unnerbäck, A. (2002). *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet. Uppsala.

*Äldre färglager togs fram i Laholms teater liksom den förbyggda och därmed otillgängliga läktaren.
Foto: Charlotte Skeppstedt.*

Författarpresentation

Åsa Axberg är museilektor vid Hallands kulturhistoriska museum.

Lena Bjuggner, arkeolog, tidigare anställd vid Kulturmiljö Halland.

Monica Bülow Björk, tidigare anställd på arkeologiska avdelningen på Kulturmiljö Halland. Korrekturläste, formgav och arkiverade arkeologiska rapporter.

Pär Connelid är historisk-geograf och agrarhistoriker. Arbetar med odlingslandskapets historia från bronsålder och framåt. Verksam med egna företaget KULA AB. KULA@kulturgeografi.se

Fil.mag Johan Dahnberg är intendent vid Hallands Konstmuseum.

Johan.dahnberg@hallandskonstmuseum.se

Mats Folkesson, länsantikvarie i Halland 1996–2011. mats.kulturmiljomediam@gmail.com

Professor Joakim Goldhahn innehar Rock Art Australia Ian Potter Kimberley Chair vid Centre for Rock Art Research + Management vid University of Western Australia, Perth. e: joakim.goldhahn@uwa.edu.au

Bo Gräslund är professor emeritus i arkeologi vid Uppsala universitet.

bo.graslund@arkeologi.uu.se

Fil Dr Christer Gustafsson är professor i Kulturvård vid Uppsala universitet

christer.gustafsson@konstvet.uu.se

Stefan Gustafsson, illustratör. Verksam i egna firman Utblick Media i Halland AB.

utblickmedia@gmail.com

Fil Dr Leif Häggström är arkeolog och arbetar vid samlingsenheten, Hallands Kulturhistoriska Museum,

Leif.haggstrom@kulturmiljohalland.se

Sven Lundström, museichef vid Länsmuseet Halmstad/Hallands konstmuseum 2000–2015.

sven.lundstrom@icloud.com

Lars Lundqvist är verksamhetsutvecklare – digitalt kulturarv, arkeolog, avdelningen för kulturarvsutveckling, Riksantikvarieämbetet. lars.lundqvist@outlook.com

Fil Dr Carl Persson är arkeolog vid Fornforskaren AB. carlfornforskaren@gmail.com

Erik Rosengren är tidigare chef för Kulturmiljö Halland.

Fil Dr Bo Strömberg är privatforskare. Har tidigare varit arkeolog vid RAÄ UV och Landsantikvarien Hallands läns museer, samt tidigare antikvarie vid Länsstyrelsen i Hallands län

Stina Tegnhed är arkeolog vid Kulturmiljö Halland, Hallands kulturhistoriska museum.

stina.tegnhed@kulturmiljohalland.se

Clas Tollin fil dr i kulturgeografi, docent i agrarhistoria. Verksam som lärare och forskare vid SLU Ultuna. Clas.Tollin@slu.se

Fil Dr Ådel Vestbø-Franzén är kulturgeograf och arbetar som antikvarie vid Jönköpings läns museum.

Aadel.franzen@jkgplm.se

Fil Dr Per Wranning är arkeolog och chef vid arkeologiska enheten, Kulturmiljö Halland.

per.wranning@kulturmiljohalland.se

Gisela Ängeby är arkeolog vid Arkeologerna i Mölndal, Statens historiska museer.

gisela.angeby@arkeologerna.com

Utskrift 18 bjuder på ett brett innehåll, en lockande blandning av arkeologi, kulturgeografi, kulturmiljö- och byggnadsvård, konst och historia.

Kort och gott en brokigt blandad bukett!

Numret är en vänbok tillägnad kulturprofilen och före detta länsantikvarien Lennart Lundborg på hans 90-årsdag. I sammanlagt arton bidrag presenterar ett tjugotal författare såväl nya spännande forskningsrön som intressanta tillbakablickar på äldre projekt och reflektioner kring händelser. Merparten har en tydlig koppling till Halland och samtliga bidrags gemensamma nämnare är att de alla är skrivna till Lennart.

Vi hoppas att denna rikt blandade artikelbukett i kombination med den genomgående varma berättartonen ska erbjuda läsaren mycket glädje och kanske även en och annan ny kunskap!

KULTURMILJÖ
HALLAND

EN DEL AV HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM